

Božo Repe

**VLOGA
PREDSIEDSTVA
(S)RS V
DEMOKRATIZACIJI
IN OSAMOSVOJITVI
SLOVENIJE**

PREDSIEDSTVO DO LETA 1990

Predsedstvo Republike Slovenije (do leta 1990 predsedstvo Socialistične republike Slovenije) je bilo vzpostavljeno z ustavama SFRJ in SRS iz leta 1974 (analogno tudi v drugih republikah in obeh avtonomnih pokrajinah).¹ Predstavljalo je Socialistično epubliko Slovenijo. Vrhovno državno telo je bilo sicer predsedstvo SFRJ, poleg njega pa je obstajala še dosmrtna funkcija predsednika

¹ *Ustava SFRJ iz leta 1974; Ustava SRS iz leta 1974.*

republike (ki je bil hkrati predsednik predsedstva SFRJ), a izključno za Josipa Broza - Tita. Z njegovo smrtjo je ugasnila, čeprav so bile v jugoslovanskem vodstvu v mesecih njegove bolezni o tem različne interpretacije in najbrž tudi tihe ambicije glede možnega naslednika, a pač za kaj takega ni bilo dovolj močne.

Člana predsedstva SFRJ iz SRS je volila skupščina SRS na predlog Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije po prej opravljenih postopkih kandidiranja. Po zakonu so se člani predsedstva volili za štiri leta, nihče pa ni mogel biti izvoljen več kot dvakrat zaporedoma. Sprva, še pred ustavo iz leta 1974, ko je bilo članov iz republik več in še ni bilo jasnega dogovora, kakšni bosta funkcija in teža predsedstva, je v Sloveniji prišlo do neuspelega poskusa demokratizacije izbirnih postopkov (t. i. afera 25 poslancev).² Tudi prve neposredne in demokratične volitve še v starem sistemu so bile prav za člana predsedstva SFRJ aprila 1989, ko je bil v drugem krogu v tekmi z Markom Bulcem izvoljen dr. Janez Drnovšek. Formalno ga je ob neposredni izvolitvi za člana predsedstva SFRJ sicer razglasila še skupščina SRS, zamenjal je Staneta Dolanca.

Predsedstvo republike je torej predstavljalo SRS ter opravljalo druge z Ustavo SRS določene pravice in dolžnosti.

Tu bi – glede na današnje indoktrinirane in poenostavljene predstavitve nekdanjega režima in teorije, da se je vse v zvezi z državnostjo začelo leta 1990 oz. 1991 – spomnil še na to, da je imela po ustavi iz leta 1974 Slovenija poleg predsedstva še skupščino Socialistične republike Slovenije, izvršni svet, različne republiške upravne organe, ustavno sodišče, vrhovno sodišče, javno tožilstvo in družbenega pravobranilca. Ter seveda po vseh povojnih ustavah pravico do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve. Res je bilo do sredine osemdesetih let vse bolj ali manj kadrovsko nadzorovano iz enega političnega kroga, a formalno so bili to državni organi, ni jih bilo treba ustvarjati na novo in vsak po svoje so se, tako kot vsa družba v osemdesetih letih, postopoma demokratizirali. Če pa si kdo vzame čas in preuči biografije ljudi, ki so v teh organih delovali, bo hitro ugotovil, da gre večinoma za ljudi, ki so imeli profesionalno in tudi osebno integriteto, ne pa nekakšne slepo poslušne partijske aparatčike, ki bi zaslužili lustracijo, kot se to interpretira in želi danes. Nova slovenska stvarnost je vsaj v institucionalnem, deloma pa tudi vsebinskem smislu nastala v starem, čeprav to seveda ne gre v kontekst zdravljčarsko-ideoloških interpretacij. Demokracija je v Sloveniji, tudi z močno in neponovljivo civilno družbo, obstajala vsaj dve leti pred večstrankarskimi volitvami; tisto po letu 1990 pa je sicer bil večstrankarski sistem, a ga je še globoko v devetdeseta leta težko označiti za demokratičnega. Če pa že, morda v stilu priljubljene, a v Sloveniji kritizirane ocene Madeleine Albright o mladih balkanskih demokracijah, od Albanije do Slovenije.

2 Več o tem: Repe, »*Liberalizem*« v Sloveniji.

Predsedstvo SRS je torej predstavljalo Slovenijo v odnosu do federacije in v okviru neposrednih, a omejenih mednarodnih stikov tudi navzven. Obravnavalo je vprašanja s področja ljudske obrambe, s področja varstva ustavne ureditve, s področja mednarodnih odnosov, s področja uresničevanja enakopravnosti narodov in narodnosti ter usklajevanja temeljnih interesov SRS in drugih republik in avtonomnih pokrajin. Razglašalo je zakone z ukazom, podeljevalo republiška odlikovanja, dajalo je pomilostitve. Lahko je začelo tudi postopek za spremembo ustave. V primeru napada na državo je organiziralo in vodilo splošni ljudski odpor; med vojno ali ob neposredni vojni nevarnosti izdajalo uredbe z zakonsko močjo, če se skupščina ne bi mogla sestati, in v njenem imenu opravljalo tudi vse zadeve v zvezi z volitvami in razrešitvami predsednika in članov izvršnega sveta in drugih republiških funkcionarjev. Predsedstvo je predlagalo kandidata za predsednika izvršnega sveta; dajalo predloge za izvolitev oziroma za imenovanje funkcionarjev iz SRS, ki jih je imenovalo Predsedstvo SFRJ (za časa Tita predsednik republike); skupščini je predlagalo izvolitev in razrešitev predsednika in sodnikov ustavnega sodišča; predlagalo je tudi člane sveta republike skupščini SRS.

Predsednik predsedstva je med drugim v imenu predsedstva republike predstavljal SRS; bil je predsednik sveta za ljudsko obrambo; v imenu predsedstva republike je med vojno, ob neposredni vojni nevarnosti in v drugih podobnih izrednih razmerah, ko se predsedstvo republike ne bi moglo sestati, opravljal določene pravice in dolžnosti, za opravljanje katerih bi ga pooblastilo predsedstvo republike, je tudi nadomeščal člana Predsedstva SFRJ, če ta dalj časa ne bi mogel opravljati svoje funkcije. V zadnjem obdobju Jugoslavije so se sicer pomembnejših sej zveznega predsedstva pogosto udeleževali tudi republiški predsedniki in so bili – bolj kot člani predsedstva – v resnici predstavniki republiških interesov.

Predsedstvo republike je naloge iz svojih pristojnosti opravljalo kot celota, kolektivno, svoje odločitve pa je sprejemalo na podlagi usklajenih stališč svojih članov. Posamezni člani predsedstva republike so po dogovoru in glede na njihova interesna področja pokrivali posamezna področja iz družbenega življenja.

Med delovnimi telesi predsedstva republike sta bila najpomembnejša svet za ljudsko obrambo, katerega predsednik je bil po ustavi predsednik predsedstva republike, in svet za varstvo ustavne ureditve, katerega predsednik je bil običajno član predsedstva. Ta svet je tudi nadzoroval delo sekretariata za notranje zadeve in SDV (enkrat letno so kontrolirali tudi uporabo posebnih sredstev, pri čemer jih je običajno najbolj zanimalo, komu prisluškujejo).

Naj omenim še svet republike, ki sicer v ustavi ni bil posebej opredeljen, je pa ustava predsedniku dajala možnost, da ga ima kot obliko dela predsedstva. Člane sveta je na predlog predsedstva za dobo petih let volila skupščina SRS; v glavnem so bili v njem zaslužni stari funkcionarji, število članov sveta ni bilo omejeno, članstvo je bila častna družbena funkcija, člani pa so bili za svoje delo odgovorni

predsedstvu republike. Osebno menim, da je bil to zelo koristen organ in bi ga kazalo obnoviti ter vanj vključiti vse osamosvojitelje in »osamosvojitelje« – pod pogojem seveda, da takoj opustijo aktivno politiko.

V predsedstvu republike sta bila poleg predsednika in članov po položaju tudi predsednik CK ZKS in RK SZDL. Listo kandidatov za člane predsedstva republike je določila kandidacijska konferenca SZDL Slovenije, predsednika in člane predsedstva so nato volile občinske skupščine in skupščine skupnosti občin. Kandidati so bili izvoljeni, če je za kandidatno listo glasovala večina vseh delegatov v dveh tretjinah občinskih skupščin ter skupščin skupnosti občin. Skupščina SRS je nato razglasila izvolitev in objavila sestavo predsedstva republike na skupni seji vseh zborov. Člani predsedstva republike so se volili za štiri leta, nihče pa ni mogel biti izvoljen več kot dvakrat zaporedoma.

Predsednik in člani predsedstva SRS so pred prevzemom svojih dolžnosti slovesno zaprisegli na skupni seji vseh zborov skupščine SRS. Uživali so tudi imuniteto, za kar so se uporabljale določbe o imuniteti delegatov v skupščini.

Predsedstvo je bilo ukinjeno z novo ustavo 23. decembra 1991, namesto njega pa uvedena funkcija predsednika Republike Slovenije.

Predsedniki so si sledili po naslednjem vrstnem redu:

1. Sergej Kraigher od 1974 do 1979;
2. Viktor Avbelj od 1979 do 1982;
3. France Popit od 1982 do 1988; po socialističnih standardih, po katerih so bile izvolitve običajno čez 90%, je bil rezultat izvolitve Popita presenetljivo nizek (74,7% vseh delegatov), kar je že kazalo na povečevanje kritičnosti v družbi in tudi v politiki. Popit je bil nato izvoljen še enkrat leta 1986;
4. Janez Stanovnik od 1988 do 1990.

Člani predsedstva so se menjali večkrat, vmes so bile tudi nadomestne volitve zanje. V javnosti je njihovo delovanje postalo bolj znano in odmevno v Stanovnikovem mandatu, ko so bili člani (sicer večinoma že tudi pod Popitom) Alojz Briški, Ivo Fabinc, Majda Gaspari, Andrej Marinc, Janko Pleterski in po položaju Milan Kučan, predsednik CK ZKS, in Franc Šetinc, predsednik RK SZDL (za njim nato Jože Smole).

Milan Kučan je bil predsednik predsedstva od aprila 1990 do sprejetja ustave 23. 12. 1991, tako on kot člani predsedstva pa so funkcijo opravljali do novih volitev. Zadnji predsednik predsedstva in člani so bili seveda voljeni po spremenjeni zakonodaji s konca leta 1989 in neposredno, zakonsko opredeljenih zunanjih članov po funkciji ni bilo več. Bilo je še nekaj drugih manjših sprememb, pristojnosti pa so ostale v glavnem take, kot sem jih opisal.³

3 Povzeto po uradnih listih SRS in zapisnikih sej predsedstva SRS, ARS in Arhiv predsednika Republike Slovenije.

Pomen republiškega predsedstva se je povečal v drugi polovici osemdesetih let, ko so se razmere v Jugoslaviji zaostrele tudi na mednacionalnem področju, zvezno predsedstvo in drugi organi pa niso bili zmožni obvladovati razmer. A hkrati se je teža konfliktov iz zveznih partijskih organov selila v državne in ti so se bili – še zlasti zvezno predsedstvo – po sili razmer s konflikti pač prisiljeni ukvarjati. Ne nazadnje zato, ker je bilo predsedstvo tudi vrhovni poveljnik JLA, česar pa ta ni jemala prav resno. V Sloveniji je bil tedaj predsednik predsedstva Janez Stanovnik, ki so ga sicer še izvolile občinske skupščine, a je užival veliko zaupanje javnosti; med drugim so mu mediji nadeli vzdevek »oče naroda«. Njegova izvolitev je bila prav tako izraz demokratizacije in naraščajočega vpliva medijev, saj naj bi bil po neformalni, a utečeni poti Popitov naslednik Andrej Marinc, kar je preprečila zlasti Mladina s kritiko njegove vloge v času odstavitve Staneta Kavčiča.

Janez Stanovnik, ki je v OZN opravljal visoko funkcijo generalnega podsekretarja in izvršnega sekretarja evropske komisije, se je v Slovenijo vrnil na lastno željo, ko je bil star šestdeset let. »Takrat je pri nas že vse vrelo. To je bilo 1982., 1983. leto. Moram reči, da me je vse to zelo pritegnilo in sem smatral, da sem zlasti v ekonomski diskusiji kot publicist lahko koristen. Ena naših glavnih nalog v ekonomski komisiji za Evropo je bila, da smo analizirali dogajanja v Vzhodni Evropi. Imeli smo edinstven izvor, da smo lahko prišli do uradnih statističnih podatkov v vseh teh tako imenovanih komunističnih deželah, ki so bile članice komisije. Nobena od zahodnih agencij ni imela te prednosti. Zaradi tega smo bili mi za njih izredno interesantni. Seveda so analizo teh podatkov v glavnem vršili zahodni ekonomisti. Imeli smo, kako bi rekel, rentgensko sliko jugoslovanskega dogajanja in jugoslovanske ekonomije, ki je bila čisto neortodoksna. Po zahodnih analitičnih metodah smo enostavno prišli do zaključka, da, ker so se dogajale reforma za reformo, pa perestrojka in vse ostalo, da ta stvar ne more preživeti. Mene je to, seveda, zelo pritegovalo in sem se takoj, ko sem se vrnil domov, precej oglašal preko Naših razgledov in pisal članke o tem. Pri Naših razgledih je bil takrat Slavko Fras, pa Vlado Vodopivec. S Popitom sva bila tudi po vojni prijatelja. Enkrat me je potem dobil in rekel: »Poslušaj, ljudje se sprašujejo, ali si ti še naš ali ne.« Jaz sem rekel: »Kaj hočeš s tem reči?« Potem sva se malo menila, nakar pravi: »Veš kaj bomo? Ti lepo pridi v moje predsedstvo, imel boš popolnoma svobodne roke. Če hočeš prihajati na seje, boš prihajal, drugače ti pa ni treba prihajati. V glavnem je, da boš ti član predsedstva, da ne bojo ljudje po cesti spraševali, kam pripadaš.« In tako sem takrat prišel v predsedstvo, to je bilo, mislim, leta 1984. Prišel sem popolnoma nedolžen, pojma nisem imel, kaj se je na osebni ravni dogajalo med raznimi ljudmi med tem, ko sem bil v Ženevi. ... Andrej Marinc je bil predsednik partijskega predsedstva. In nekako, kako bi rekel, s »skrito ustavo«, nenapisano je bilo, da predsednik partijskega komiteja, partijskega CK-ja, avtomatično postane predsednik države. Tako je bilo pri Avblju, tako je bilo pri Francetu Popitu in tako

naj bi bilo tudi pri Marincu. Vsi smo smatrali, da je popolnoma logično, da je Marinc, ki je bil takrat član predsedstva, tako kot jaz ali pa Fabinc in drugi, da bo predsednik Marinc. Mladina je potem odkrila, kakšno stališče je zastopal Marinc v Kavčičevem primeru. To je tako razburilo javno mnenje, da je Kučan ocenil, da z Marincem enostavno ne bomo prišli skozi. V tej situaciji je Bogo Gorjan, ki je bil takrat predsednik zveze borcev, izvedel med borci anketo. Anketa je pokazala, da so bili borci večinsko proti Marinčevi kandidaturi in da se je kar pomembna večina opredelila za mene. S to anketo je potem prišel do mene. Borci takrat niso bili to, kar je danes zveza borcev. Takrat so bili borci skrita oblast. Ko mi je Bogo Gorjan to povedal, me je klical Popit, ki je rekel: »Jaz za to vem, ampak s to stvarjo nočem nič imeti. To je sedaj Kučanova stvar in Kučan naj s teboj v tej stvari uredi, jaz nočem.« Jaz takrat nisem vedel, da je bil že znotraj centralnega komiteja med Kučanom in Popitom precejšen konflikt... Mladina je nato kandidirala Mojco Drčar Murko. Jaz sem imel o njej silno visoko mnenje in sem jo spoštoval. Takrat smo imeli posebno proceduro evidentiranja kandidatov, potem pa posebno volilno skupščino v SZDL. In šele nato so pa bile volitve v občinskih skupščinah. In občinske skupščine so izvolile delegate za republiško skupščino, ki so potem izvolili predsednika predsedstva. Z Mojco sva skupaj čakala v predsobi na rezultate. Spomnim se, kako sva eden drugemu ponujala ta vroč krompir. Ona je rekla: »Veliko boljše bi bilo, da ste izvoljeni vi.« Takrat sva bila še na vi. Jaz sem pa rekel: »Ne, jaz pa mislim, da bi bilo v tej situaciji zelo dobro, da bi bila ženska,« in tako naprej. Jaz sem kot je Pilat padel v vero, prišel na funkcijo predsednika. Sem pa imel srečo, da sem imel silno razumne ljudi v predsedstvu. Volilni sistem je bil takšen, da je bil kot predsednik voljen preko teh skupščin, ne pa od članov predsedstva.«⁴

Vloga republiškega predsedstva v odnosu do zveznega na eni strani in do JLA na drugi je postala bolj izpostavljena v času vojaških poskusov uvedbe izrednih razmer v Sloveniji od spomladi 1988 in nato v času procesa proti četverici. Tu je zlasti pomembna pogosta komunikacija med Stanovnikom in Sloveniji izrazito nenaklonjenim predsednikom zveznega predsedstva Raifom Dizdarevičem ter Stanovnikom in poveljnikom ljubljanske armadne oblasti Svetozarjem Višnjičem, ki je bil, nasprotno, zelo korekten, pa tudi med Stanovnikom in predstavnikom odbora za varstvo človekovih pravic Igorjem Bavčarjem. Gre za izjemno zanimivo temo, ki jo bom na osnovi državnih in osebnih arhivov v prihodnosti še obdelal. Med izpostavljenimi temami Stanovnikovega mandata je vsaj še poskus državljanske umiritve, pred koncem mandata predsedstvo (enako pa tudi škofovsko konferenca).⁵

4 Intervju pisca z Janezom Stanovnikom (prvi del 18. 12. 2009 in drugi del 10. 3. 2011).

5 Izjava predsedstva Socialistične republike Slovenije o narodni in državljanski umiritvi z dne 5. marca 1990, Izjava slovenske škofovske konference 13. marca 1990 o narodni spravi. V: Dolinar, *Resnici na ljubo*.

NEPOSREDNO IZVOLJENO PREDSEDSTVO 1990–1992

Prvo neposredno izvoljeno predsedstvo leta 1990 s predsednikom Milanom Kučanom in člani Cirilom Zlobcem, Dušanom Plutom, Matjažem Kmeclom in Ivanom Omanom je bilo ključno politično telo v času osamosvajanja Slovenije. V politični shemi, kot je nastala leta 1990, mu sprva sicer niso pripisovali velike pozornosti in so ga v rivalstvu med inštitucijami, ki so se borile za čim več pristojnosti, to je tridomno skupščino, izvršnim svetom in Demosom kot nekakšnim strankarskim CK-jem s Pučnikom brez državne funkcije, potiskale na stranski tir. To se je pokazalo že ob prisegi v skupščini, kjer je vladal kaos; predsednik skupščine Bučar je člane in predsednika predsedstva ignoriral, na zaprisego so čakali ure in ure, tako da se je kmet Oman preprosto naveličal in šel domov krmit krave. Matjaž Kmecl, univerzitetni profesor, literarni zgodovinar, uveljavljen slovenski pisatelj, član SAZU, ki je v politiko vstopil že v osemdesetih, mi je v zanj značilnem slogu takole slikovito opisal začetno stanje: »Bili smo neke vrste pankrti, nihče ni prav vedel, kaj z nami. Ko smo prišli na tisto podpisovanje v skupščini, nas je Bučar popolnoma ignoriral. Meni se je to zdelo butasto, če ima svoje mnenje, prav, ampak kot predsednik skupščine je imel protokolarno dolžnost, ne nazadnje smo bili prvi in edini neposredno izvoljeni. Kmalu so tudi začele krožiti govorice, da predsedstvo pripravlja državni udar, čemur smo se smejali, ampak imelo je svoje neprijetne posledice v razpoloženju do predsedstva. Zanimivi smo bili predvsem zato, ker smo bili po ustavi vrhovni poveljniki in na nas bi, seveda, zvrgli, karkoli bi se zgodilo, vseh pet nas je bilo menda v dosjehih armadnega poveljstva v Zagrebu.«⁶ Veliko sumničenja pri Demosu je bilo tudi zaradi pristojnosti predsedstva, da imenuje mandatarja, saj so jo hoteli minimizirati na protokolarno, ne pa vsebinsko dejanje; Peterle npr. ni hotel povedati imen predlaganih ministrov. Kot predsednik predsedstva brez formalne moči se je Kučan najprej moral navaditi na kohabitacijo že znotraj pluralno sestavljenega predsedstva, še posebej pa v odnosu do vlade in vladajoče koalicije.

Kmecl: »Po končanih volitvah, ko se je konstituirala skupščina, smo čakali tam (predsedstvo) 9, 10 ur, tako da je Zlobec že hotel oditi. Bučar je bil ves paranoičen, kako bodo prevzeli oblast, predsedstva sploh niso upoštevali. Bilo je popolno nezaupanje. Tudi znotraj predsedstva so bile razlike. Plut se je zgodaj omehčal, Oman je vztrajal do konca. Vzpostavil se je paralelni sistem odločanja, Demos je bil kopija nekdanjega CK-ja. Tako kot včasih je obstajal realen sistem odločanja, to je partija, in formalen, parlament, vlada, predsedstvo. Demosovci so nekaj sklenili, Pučnik 'jih je zavezal', potem pa naj bi uresničili v organih. Vsak napor, da bi se jim dopovedalo, da je treba politične odločitve spraviti v formo,

6 Intervju pisca z Matjažem Kmeclom, 14. 10. 2009.

v zakone, v nekaj, kar velja, da je to napor in dogovarjanje, je naletel na očitke o nostalgiji, zaviranju, karkoli.«⁷

To nezaupanje je izviralo iz pogledov na Kučana in levi del predsedstva, čeprav se je predsedstvo v resnici zelo hitro harmoniziralo in Plut in Oman nista postala nekakšna delegata Demosa v predsedstvu, kot se je pričakovalo. Nezaupanje, ki sicer ni nikoli povsem zamrlo, je Kučan znal preseči, je pa trajalo nekaj časa, preden je to dosegel. Morda njegov način političnega delovanja, pa tudi strah pred njegovim vplivom še najbolj ilustrira krilatica, ki je tedaj krožila med njegovimi nasprotniki: »Ne pojdi h Kučanu, ker te bo prepričal.« V širšem političnem smislu je bila ena od prvih pomembnejših političnih potez, ki sta jih storila Kučan in predsedstvo, in naj bi k spravi vodila posebna spravna slovesnost v Kočevskem rogu.

V zvezi s koncipiranjem spravne slovesnosti sta bila v začetku junija dva sestanka med metropolitom dr. Alojzijem Šuštarjem in predsedstvom. Poleg Kučana sta se s tem vprašanjem ukvarjala še Ciril Zlobec (ki je bil do načrtov domobranske in cerkvene strani nezaupljiv; bal se je, da bo prišlo do zlorabe, in se slovesnosti potem tudi ni udeležil) in dr. Matjaž Kmecl. Močno se je angažirala tudi Spomenka Hribar, ki je bila posrednik med skupino kulturnikov, zbranih okrog Nove revije, in Kučanom. Dala je predlog osnovne zamisli (kaj naj bi slovesnost v kontekstu sprave sploh simbolizirala) in želela sproti odpravljati nesporazume, ki bi spravno slovesnost lahko ogrozili.⁸ Kučanu je predlagala nekaj iztočnic za govor na spravni slovesnosti.⁹ Tudi po slovesnosti je v Demokraciji napisala lep uvodnik o tem, da je slovenski narod spet neokrnjen in da sta komunizem in antikomunizem odšla v preteklost, in pohvalila vlogo Kučana pri spravnem dejanju.¹⁰ Predsedstvo je imelo tudi vrsto drugih pogovorov (z vodstvom RO ZZB, s predstavniki SAZU), medtem ko je bil Šuštar v navezavi s krogom Nove revije in z domobransko stranjo, ki pa je zavračala državno prireditelje in zahtevala zgolj cerkveno, posvečeno samo domobrancem, ne pa mrtvim na obeh straneh, kar bi pomenilo odsotnost državne strani. Eden od sporov je bil povezan tudi s potekom slovesnosti oz. vrstnim redom nastopov, ker so Kučana hoteli dati za mašo in Šuštarjevim nastopom. Skupno stališče je bilo, »da morajo zaradi občutljivosti in pomena biti vse simbolne obeležitve, ki naj prispevajo k narodni spravi oz. pomiritvi pripravljene in izpeljane na najvišji možni, dostojni in dostojanstveni ravni. Ugotavljanje zgodovinskih dejstev naj bo in mora biti stvar zgodovinarjev, verske in civilne simbolne obeležitve pa naj bodo prispevek k simbolni spravi

7 Intervju pisca z Milanom Kučanom, 8. 8. 2008.

8 ARS, Arhiv predsednika republike Slovenije, Pismo Spomenke Hribar: Pojasnilo nesporazumov okrog »narodne sprave«, Predsedstvu republike Slovenije, 11. 6. 1990.

9 Osebni arhiv Milana Kučana, Pismo Spomenke Hribar Milanu Kučanu z iztočnicami za govor, 18. 6. 1990.

10 Hribar, Nov začetek.

z mrtvimi in spravi med živimi, ki se je sicer »ne da zapovedati in ne izsiliti« in bi zato lahko še tako dobronamerne a ne upošteva je vseh vidikov pripravljene obeležitve, odpirale nove rane in travme ne pa okrepile podlage za sožitje med živimi.«¹¹ Šuštar in Kučan sta si pred slovesnostjo, kot smo navedli, preko Cirila Zlobca tudi izmenjala govora in upoštevala pripombe drug drugega.

O Kučanovem predsedovanju se vsi člani predsedstva izražajo pohvalno, tudi Ivan Oman. Kučanov politični nasprotnik, kmet konservativnih prepričanj, a politično pronicljiv in načelen, ustanovitelj Kmečke zveze z velikim ugledom na desnici, je večkrat povedal ali zapisal podobno kot v razgovoru z mano: »Hvala Bogu, da je bil Kučan, čeprav sem jaz volil Pučnika. Če bi bil Pučnik, bi se lahko stvar čudno zapletla, on je bil radikalen.« Seveda so bile tudi iskricе: Zlobec in Kmecl sta imela zamero, ker je Kučan po njunem preveč urejal skupaj stvari z Bavčarjem in Janšo, podobno je leta 1992 zapisal tudi Oman: »Dejstvo je, da je v tistem času (mišljena je desetdnevna vojna) vladala trojica Kučan-Bavčar-Janša.«¹² A se je po drugi strani leta 1992 v podlistku Pota in križpotja slovenske pomladi tudi pritoževal, da je bil bolj opazovalec in da je imel levi del predsedstva več informacij kot on in Plut iz Demosa.¹³ Takšnih in drugačnih zanimivih in nasprotujočih si mnenj se seveda nekaj nabere, za oceno sinhronega delovanja predsedstva pa niso ključna. »Prva beseda, ki se mi porodi v zvezi s predsedstvom, je povezovalna funkcija,« se spominja dr. Dušan Plut. »Zaradi pestre sestave in povezovalne vloge Kučana je predsedstvo imelo bistveno večjo funkcijo, kot bi jo lahko pričakovali na osnovi stvarnih pooblastil. Stvarni pooblastili sta bili v bistvu dve: obramba in varstvo ustavne ureditve, ki pa sta dobili nadpovprečen pomen, še posebej zaradi vojaških spopadov. Predsedstvo je tako dobilo strateško politično funkcijo, ki je segalo preko ustvarjenih političnih blokov. Je bilo pa to funkcijo treba ustvariti, ni bila dana sama po sebi. Če bi se mi prerekali med sabo, delili tri proti dva, te povezovalne strateške funkcije ne bi bilo in to bi bilo zelo slabo. Stvari so takrat potekale zelo počasi, zaradi preprirov se še skupščina ni mogla konstituirati, mi pa smo tam čakali od poldne do polnoči ali še več, da smo bili sploh lahko potrjeni. Jaz sem deloval po principu osebnostnega vrednostnega sistema in ne političnega. Če deluješ politično, moraš tistim, ki te politično podprejo, usluge vrniti. To pa je bila zame največja mora in zato sem

11 Zabeležka o razgovoru predsednika predsedstva republike Slovenije Milana Kučana in članov predsedstva RS z ljubljanskim nadškofofom in metropolitom dr. A. Šuštarjem, ki jo je bil na predsedstvu dne 5. junija 1990 zabeležil Marjan Šiftar; Zapis razgovora predsednika in članov predsedstva republike Slovenije z ljubljanskim nadškofofom in slovenskim metropolitom dr. Alojzijem Šuštarjem, ki je bil 14. 6. 1990; Izjava tovariša Cirila Zlobca v zvezi z narodno spravo, 14. junij 1990; teze RO ZZB NOV Slovenije v zvezi z narodno spravo, 20. 6. 1990, pismi Spomenke Hribar predsedstvu in Milanu Kučanu in druga gradiva, povezana s spravno slovesnostjo, vse arhiv Milana Kučana. Povzetek Kučanovega govora glej: tudi <http://www.bivsi-predsednik.si/up-rs/mk.nsf/dokumenti/08.07.1990-90-92>.

12 Intervju pisca z Ivanom Omanom, 13. 2. 2009.

13 Oman, Pota in križpotja slovenske pomladi.

trpel v politiki. Veselje mi je dajal le projekt samostojne Slovenije, zdržal pa sem, ker sem bil prepričan, da ne bom dolgo v politiki. Jemal sem jo zelo osebno, mnogo bolj sem se sekiral, kot bi bilo mogoče potrebno, ampak tak sem. Moja prednost je bila najbrž tudi to, da sem geograf in zgodovinar. Imam spoznanje, da so v zgodovini določeni trenutki, ko si zraven ali pa te ni in se tvoji cilji pač ne uresničijo. Demos je dobil 54%, mi smo jih imeli 8%, brez nas bi torej imel 46% glasov. Najbrž bi samostojno Slovenijo razglasili tudi s starimi političnimi silami, ampak pol leta ali pa še več kasneje in potem bi bila vojaška intervencija bistveno drugačna, lahko bi doživeli usodo Hrvaške.

V predsedstvu sem imel poleg drugega koordinacijo političnih strank. V času desetdnevne vojne in pred njo smo imeli praktično vsakodnevne sestanke, tudi prej, v času plebiscita, pa potem v zvezi z Brionsko deklaracijo. Tu so se prelamljale stvari, če ne bi bilo dogovorov, tudi ne bi šlo skozi skupščino. V samem predsedstvu pa je bilo v začetku kar nekaj burnih razprav, ni bilo enostavno doseči konsenza. Vsak je prihajal s svojimi pogledi, midva z Omanom z Demosovimi. Čeprav je bil na Svetu Demosa specifičen položaj. Njegov predsednik Pučnik ni imel javne funkcije, to se je pokazalo kot velika napaka. Večina sestankov je potekala v medsebojnem informiranju, Pučnik je zagovarjal pospešeno osamosvojitve, ni pa imel potrebnih informacij, tu so nastajali konflikti ali nesporazumi med njim in tistimi na operativnih funkcijah. Če ne bi bilo njega, bi bil ta Svet povsem odveč. On pa je le imel moralno avtoriteto znotraj Demosa, čeprav so mu precej nagajali. CK-jevske vloge torej Demos ni mogel opravljati, že zaradi politične pluralizacije ne. Pri deklaraciji za mir npr. je Pučnik ves čas napadal, še kasneje, ko smo imeli obletnice Demosa. To je bilo zaradi Kučana, če je on ne bi podpisal, bi bil bistveno manjši efekt. Njena sporočilna nota je bil poziv k nenasilnemu reševanju sporov v Jugoslaviji. Sem večkrat rekel Pučniku: če že omenjaš to deklaracijo, zakaj ne še prejšnje, podobne, ki jo je podpisal Janša. Pri iskanju konsenza znotraj predsedstva in tudi sicer je bila velika zasluga Kučana in njegovega, jaz mu rečem spiralnega načina razmišljanja. On je šel naprej, pa napol nazaj, nas ves čas opozarjal in iskal skupne točke. Kot da nekaj počasi mešaš in se počasi izkristalizira tisto, kar je bistveno. Potem smo hitro dosegli soglasje. Imel je bogate politične izkušnje in lastnost iskanja skupnega, zdravega kompromisa, zato nam je skoraj v vseh primerih uspelo priti do soglasja. Midva z Omanom sva bila bolj pod udarom, ker je v Demosu ves čas vladalo veliko nezaupanje do Kučana. Ampak smo zadevo korektni izpeljali kot kolektivno telo. To se kaže tudi v tem, da ni bil vedno Kučan tisti, ki je sklepe posredoval javnosti ali v skupščini, ampak glede na temo ali situacijo kdorkoli od nas. Tu je vladalo zaupanje.«¹⁴

14 Intervju z Dušanom Plutom, 9. 7. 2009 in odgovori na vprašanja pisca po elektronski pošti.

Marjan Šiftar, ki sodi v najožji krog Kučanovih dolgoletnih sodelavcev in prijateljev in je mesec dni po izvolitvi predsedstva prevzel vodenje Kučanovega kabineta, je v predsedstvu videl »politično sintezo«¹⁵ tedanjega slovenskega prostora. Do vlade je bila sprva vzajemna zadržanost, tudi zaradi različnih pogledov na določene pristojnosti, potem je ta pod pritiskom dogodkov začela izginjati, sodelovanje je bilo korektno. Resnični problemi so bili le na obrambnem področju, razlogi pa starejšega datuma. Janša se ni mogel pomiriti z dejstvom, da je Kučan predsednik predsedstva. Bil je prepričan, da je bil glavni kreator njegovega zaprtja; ta travma je bila navzoča vse čas Demosove vlade in seveda tudi kasneje.«¹⁵

Predsedstvo je bilo po politični sestavi nekakšna odslikava političnih opredelitev slovenskih državljanov in že to je samo po sebi imelo težo. Po drugi strani pa je po intelektualni moči, kulturnih potencah, življenjskih in deloma tudi političnih izkušnjah in po zdravorazumskosti precej odstopalo od tedanjega političnega povprečja, kar je povzročalo tenzije. Bilo je tudi vrhovni poveljnik teritorialne obrambe in formalno je tako v izjemnih razmerah imelo velika pooblastila. V resnici je bilo politično obvladovanje obeh ambicioznih ministrov, za obrambo in za notranje zadeve, izjemno zahtevna naloga, kar je Kučan zmožal, medtem ko predsedstva kot vrhovnega poveljnika brez njega nista hotela kaj dosti poslušati, tudi ko ni šlo zgolj za prestiž in bi zadeve lahko usodno spremenile tok dogajanja. »Bonapartizem malih napoleončkov« je to večkrat znal poimenovati France Bučar. Ciril Zlobec, partizan, znani pesnik in prevajalec, član SAZU, se je prav tako že ukvarjal s politiko. V osemdesetih letih se je skupaj z Janezom Menartom izpostavil v nasprotovanju skupnim programskim jedrom in se je ravno upokojil kot podpredsednik SZDL, ko ga je za kandidaturo prepričal Kučan: »Po javnomnenjskih anketah, ki so bile tedaj že v modi, sva imela s Kmeclom poleg Kučana na levi opciji največ možnosti za izvolitev. Kučan se je zavedal, da če midva ne greva zraven, bo ujetnik Demosa. Za boga milega naju je celo popoldne pred zadnjim dnevom, ko je bilo treba oddati kandidaturo, prepričeval, naj vendar greva v to. Predsedstvo je bilo kolektivni organ, predsednik v bistvu predsedujoči in vsakič bi bil preglasovan. Prepričeval naju je tudi Smole. Desnica je imela evidentno v načrtih lustracijo, pod tem dojmom, da se bo začelo preganjanje vseh in vsakogar, sva s Kmeclom popustila. Po volitvah ni bilo povsem jasno, katera politična struktura si bo vzela več pravic. Bučar je skušal, logično, čim več pravic priboriti skupščini, Peterletova vlada pa sebi. Bil je latenten tihi boj, kdo bo imel več oblasti v smislu odločanja. Zdaj se za nazaj govori, za kaj je kdo zaslužen. V resnici nihče ni imel zanesljivega pogleda, kaj se bo dogajalo v tem prostoru. Še največ Kučan, ki je bil pač komunikacija z Jugoslavijo, pa morda jaz,

¹⁵ Intervju pisca z Marjanom Šiftarjem (prvi del), 29. 1. 2008.

ker sem bil najstarejši, imel sem izkušnje, sredi osemdesetih let, 1985, 1986, sem kot predsedujoči zvezi pisateljev in kot pesnik veliko hodil po Jugoslaviji, poznal sem razpoloženje. Zato sem imel na eni od sej tudi verbalni konflikt z Janšo, ko je govoril, da je JLA papirnati tiger, da je v razsulu in je ni več, ker iz nje bežijo Slovenci, Hrvati, Albanci ... Šele zdaj se bo strukturirala na novo, sem rekel, bo srbska vojska, srbska vojska pa ni šala, kot se je izkazalo kasneje po Jugoslaviji. Sva se pa z Miloševićem še na začetku njegovega vzpona na oblast enkrat pogovarjala pri kosilu in že takrat sem dobil prepričanje, da je Slovenijo, potem ko ni mogel s srbsko politiko in osebno obvladati Jugoslavije, videl kot moteč element in mu ni bilo do tega, da ostane v Jugoslaviji. Ampak to je bilo negotovo in še daleč.

Sprva sta Plut in Oman kot člana Demosa prenašala njegova stališča. Oni so imeli sejo enkrat tedensko, in če se nista strinjala s potekom naše seje, našo orientacijo, predlogom reševanja česarkoli, sta postala bolj aktivna in sta ponujala stališča o tistih problemih, ki jih je sprejel Demos. Takoj po volitvah, ko smo se formirali, je bil Demos zelo samozavesten. Tako sta nastopala tudi onadva, kot neformalna, ampak zmagujoča skupina, ki pravzaprav diktira tempo. Ker pa smo mi, preostali trije, pokazali izjemno odprtost za pogovarjanje in iskanje konsenza, sta se tudi onadva čedalje bolj oddaljevala od vloge glasništva Demosa in nastopala veliko bolj individualno, čisto osebno. Plut je zelo hitro opazil, da ne sodi v ekstremni del pozicije, in je skušal oblikovati politiko Zelenih, ki sicer ne tedaj ne kasneje žal ni našla svojega mesta v slovenski politiki.

Jaz sem bil pri teh začetnih stvareh najbolj radikalen. Sem rekel, ali je predsedstvo servis Demosa, ali kaj. To je organ države! Nekaj je bilo, tako interno, tudi nerazpoloženja pri meni in Kmeclu. Kučan je namreč v želji, da bi amortiziral nasprotovanje Demosa, ki je bilo v veliki meri usmerjeno proti njemu osebno, pogosto, včasih vsak dan imel kratke sestanke z Janšo, Bavčarjem, Ruplom. Tako daleč je prišlo, da sva enkrat s Kmeclom rekla, kaj pa je zdaj, ali so oni predsedstvo? Ali sva midva samo glasovalni aparat? Saj bi naju, kot levo opcijo, ki ga je v predsedstvu podpirala, lahko vsaj kakšenkrat prijateljsko povabil na kavico, kot je njih. Politično pragmatično je bilo njegovo ravnanje zelo modro. Sproti je vedel, kaj hočejo, ali vsaj zaslutil, saj niso bili iskreni z njim ... Jaz sem bil v predsedstvu najstarejši, pa edini partizan, imel sem vojno izkušnjo, pa tudi zaradi svoje narave sem imel 'poseben status', nekako sem imel funkcijo tistega, ki je šel najbolj v skrajnosti. Bil sem najbolj oster, v zelo polemičnem odnosu z Janšo. Nekajkrat je bilo zelo dramatično. Sem enkrat razpel srajco in rekel: No, če si tako željan slave, streljaj v pesnika. Če zaradi drugega ne, boš zato prišel v zgodovino!¹⁶

16 Intervju pisca s Cirilom Zlobcem, 17. 2. 2009 in gradiva iz osebne arhiva, ki jih je posredoval piscu. Glej tudi: Zlobec, *Lepo je biti Slovenec, ni pa lahko*.

T. i. razširjeno predsedstvo, ki ga je uspelo vzpostaviti Kučanu, da bi presegel Demosovo prvinsko, iz protikomunizma izhajajoče nezaupanje, torej predsednik in člani predsedstva, predsednik izvršnega sveta, predsednik skupščine, obrambni, notranji in zunanji minister, občasno tudi član zveznega predsedstva Janez Drnovšek in še kakšen od ministrov, je tako zagotavljalo strateško, zlasti pa operativno enotnost ob ključnih zadevah, čeprav v formalnem smislu to ni bil predstavniški organ, in če bi se kaj zapletlo, bi se odločitve, tako kot je rekel Kmecl, razlomile na neposredno izvoljenem predsedstvu. Razširjeno predsedstvo je imelo še eno nevidno, a pomembno funkcijo: navajanje novih političnih voditeljev na odgovornost. Oblasti so se navadili zelo hitro, odgovornosti pa precej težje in tisti, ki pozorno prebira zapisnike, bo še tja v pomlad leta 1991 opazil nekakšno staro opozicijsko držo: mi lahko, kar zadeva Jugoslavijo, rečemo in storimo, kar hočemo, saj ima oblast dolžnost, da nas štiti. A tiste stare, partijske oblasti ni bilo več, oblast so bili oni.

Pomembna vloga predsedstva je bila pri dogovarjanjih o plebiscitu.¹⁷ In tu sta ključni odločitvi za obrambo in nato za čimprejšnje končanje vojne. Okrog polnoči 27. junija 1991, po napadu JLA, je Milan Kučan najprej klical Anteja Markovića, ga zbudil in vprašal, kaj počnejo tanki na cestah proti Sloveniji. Klical je tudi Živka Pregla; ta je nato v dopoldanskih urah medijem izjavil, da bo odstopil, če je novica, da je JLA napadla Slovenijo, resnična, in na seji zveznega IS istega dne zahteval Kadijevićevo zamenjavo in zagrozil, da bo sicer odstopil sam. Zvezni IS je na seji sprejel sklep o začetku trimesečnega moratorija na vse odločitve, vključno s tisto z dne 26. junija o zasedbi meja, vendar pod pogojem, da se suspendirajo tudi osamosvojitveni ukrepi, ki so povzročili odločitev zvezne vlade.

Marković o armadnih premikih ni vedel ničesar. Sklep vlade naj bi po interpretaciji vlade »pokrival« le angažiranje obmejnih enot (ne pa svežih iz kasarn). Vrh JLA naj bi v času, ko predsedstvo SFRJ (vrhovni komandant) ni delovalo, razmere izkoristil za samostojno odločitev o uporabi tankov in odhodu iz kasarn.¹⁸ V taki izjavi je bilo precej hipokrizije, saj je vlada z ukazom vsaj posredno dala proste roke vojski, da sklep izvede (to je tudi priznala), in iz prejšnjega dogovarjanja prek Mamule je očitno, da je na intervencijo vojske računala vnaprej. Verjetno se Marković v podrobnosti operacije ni vtikal, najbrž tudi ni vedel, kdaj se bo začela. Napačno pa je predvideval reakcijo v Sloveniji (odpor) in kasnejši razvoj dogodkov, ki je presegel »mandat« zahodnih držav po ureditvi razmer, zaradi česar je potem začel iskati opravičila in valiti krivdo na vojaški vrh. Skušal pa je razmere resnično umiriti, seveda z namenom, da se

¹⁷ Več o tem: Repe, *Jutri je nov dan*.

¹⁸ Tasić, *Kako sam branio Antu Markovića*, str. 119.

obnovi stanje pred 25. junijem in da se začnejo pogajanja o prihodnji ureditvi Jugoslavije.

Dve uri po telefonskem pogovoru z Markovičem je Kučanu uspelo dobiti telefonsko zvezo z generalom Kolškom. Tudi njega je vprašal, kaj počnejo in kam gredo tanki. Kolšek mu je odgovoril, da na mejo, ker je tak ukaz štaba vrhovne komande. Zatrnil je, da tanki z Vrhnike ne gredo v Ljubljano, temveč na Brnik. Kučan mu je dejal, da so napadli suvereno državo Slovenijo in da je to agresija.

To ni bil edini pogovor tisto jutro. Slovenski voditelji so skušali stik vzpostaviti tudi z Markovičem in s Kadijevičem. Janez Drnovšek je dobil premierja Markovića, ki je Slovincem očital enostransko razglasitev neodvisnosti, Drnovšek pa njemu neodgovorno vojaško akcijo.¹⁹ Kadijević ni bil dosegljiv, pozneje, dopoldne okrog 9. ure, pa je Janez Janša govoril z generalom Andrijem Rašeto, ki mu je rekel, da mora izpolniti ukaz, in dodal: »Za dva sata bit ćete gotovi.«²⁰

Istega dne okrog 7. ure zjutraj se je začela 44. seja slovenskega predsedstva, na kateri so se odločili za oborožen odpor proti JLA. Sama formulacija odločitve je bila glede na razmere in nejasno pravno situacijo (slovenska stran je govorila o agresiji JLA na Slovenijo, vrh JLA in vlada pa o »načrtu za zavarovanje državne meje SFRJ z Italijo, Avstrijo in Madžarsko«) precej pitijska. Slovensko vodstvo ni želelo biti tisto, ki prvo ukazuje streljanje oz. napoveduje vojno JLA in federaciji, čeprav so seveda vsi razumeli, da je namen ukaza oborožen odpor. To dokazuje tudi stališče predsedstva na 45. seji naslednji dan, ko je ugotovilo, »da ni potrebe, da bi razglasili vojno stanje ali izredne razmere. Predsedstvo je namreč že včeraj, dne 27. junija, ugotovilo, da so enote JLA v jutranjih urah omenjenega dne začele bojne aktivnosti na ozemlju Republike Slovenije, ki pomenijo nasilno dejanje JLA in poizkus trajne okupacije Slovenije.«²¹ Slovensko vodstvo tudi ni ustanovilo nekaterih institucij, tipičnih za vojne razmere, npr. vojaških sodišč in tožilstev, kazniva dejanja, povezana z agresijo, naj bi obravnavala civilna sodišča.

Uradno je imela 44. seja, na kateri se je slovensko vodstvo odločilo za odpor, dva dela, jutranjega in večernega, dejansko pa so vsaj v delni sestavi razširjenega predsedstva intenzivna posvetovanja potekala ves dan. S seje zaradi razmer ni ohranjen niti magnetogram niti zapisnik, temveč z obeh delov le ugotovitve in sklepi, ki veljajo kot zapisnik, ter nekaj spominskih zapisov. Tudi sicer so seje zaradi burnega dogajanja in obveznosti vabljenih pogosto potekale v dveh (včasih tudi več) delih, od jutra do večera, pač v odvisnosti od poteka dogajanja in potrebe po sprotnih reakcijah.

Na začetku 44. seje sta poročala Janša in Bavčar, kmalu po začetku dopoldanskega dela seje (po Janševem pričevanju okrog 7.20) je prišla brzozavjaka

19 Drnovšek, *Moja resnica*, str. 244.

20 Janša, *Premiki*, str. 168.

21 Arhiv predsednika RS, Magnetogram 45. seje predsedstva RS, 28. 6. 1991.

poveljnika 5. vojaškega območja Konrada Kolška, naslovljena na predsednika vlade Lojzeta Peterleta. V njej je pisalo, da je naloga 5. vojaškega območja prevzeti vse mejne prehode in zavarovati državno mejo SFRJ in da bodo nalogo brezpogojno izvršili, kar je pomenilo, da bodo »postopali tudi po pravilih bojne uporabe enot«, vsak odpor bo zlomljen, za posledice pa bodo odgovarjali naredbodajalci in izvršitelji.²² Kolšek zatrjuje, da mu je ukaz prejšnji dan okrog 18. ure narekoval načelnik generalštaba Blagoje Adžić in od njega tudi zahteval, naj ga podpiše in pošlje.²³ Okrog 8. ure zjutraj, še med sejo, je Kučan znova klical Kolška in mu povedal, da odločitev, zapisano v brzojavki, štejejo za napad na Slovenijo, da sprejemajo izziv in da se bodo uprli s silo.

Predsedstvo je na seji (s pripombo, da velja kot zapisnik prvega dela 44. seje) sprejelo tole besedilo:²⁴

Predsedstvo RS je na današnji seji, katere so se udeležili tudi predsednik skupščine RS France Bučar, predsednik IS skupščine RS Lojze Peterle, član predsedstva SFRJ Janez Drnovšek, republiški sekretar za mednarodno sodelovanje Dimitrij Rupel, republiški sekretar za notranje zadeve Igor Bavčar, republiški sekretar za ljudsko obrambo Janez Janša, republiški sekretar za informiranje Jelko Kacin, v. d. načelnika republiškega štaba TO Janez Slapar in poveljnik civilne zaščite Miran Bogataj, ocenilo vojaškopolitične in varnostne razmere v Sloveniji ter v zvezi s tem sprejelo naslednje ugotovitve in sklepe:

1. Predsedstvo RS ugotavlja, da so enote JLA danes v jutranjih urah začele bojne aktivnosti na območju Republike Slovenije, katere je mogoče oceniti le kot neposredno nasilno intervencijo JLA in poizkus trajne okupacije Republike Slovenije.

2. Predsedstvo RS zato na podlagi 14. člena ustavnega zakona za izvedbo temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije (Ur. list RS, št. 1/91) odpoklicuje vse aktivne starešine in civilne osebe iz Republike Slovenije, ki so v službi v Jugoslovanski armadi. Republika Slovenija jim bo zagotovila zatečene statusne in socialne pravice v skladu z zakonom.

Predsedstvo RS poziva vse starešine in vojake, ki so na služenju vojaškega roka v Jugoslovanski armadi, da ne sodelujejo v agresiji na Republiko Slovenijo. Predsedstvo RS pričakuje, da starešine in vojaki, državljani drugih republik ne bodo sodelovali pri izvrševanju ukazov, ki z vojaško silo ogrožajo suverenost Republike Slovenije. Predsedstvo RS jim v nastalih razmerah ne bo moglo zagotoviti varnosti na območju RS, kar še posebej velja za vojake nabornike, ki so na služenju vojaškega roka.

²² Hrani Arhiv predsednika RS. Objavljeno tudi v: Janša, *Premiki*, priloge; Kolšek, *Spomini*, str. 323.

²³ Kolšek, *Spomini*, str. 159.

²⁴ Arhiv predsednika RS, Ugotovitve in sklepi predsedstva RS, 27. 6. 1991 (velja kot zapisnik prvega dela 44. seje).

3. V skladu z nastalimi razmerami se začne preprečevati umik materialno-tehničnih sredstev JLA z območja Republike Slovenije, izvajati blokada infrastrukturnih objektov ter neposredno oviranje manevrov JLA v skladu z načrti.

Predsedstvo RS zato odreja uporabo TO RS za obrambo objektov in komunikacij, ki jih varuje. Izvedbo teh nalog zagotovi koordinacijsko telo za primer izrednih razmer, pri čemer upošteva nastale razmere na posameznih območjih Republike Slovenije.

Naloge v zvezi s tem se začnejo izvajati takoj.

4. Predsednik IS skupščine RS naj se poveže s predsednikom zveznega IS Antejem Markovičem, katerega naj seznanijo z razmerami v Sloveniji, ter zahteva, naj se takoj prenehajo vse vojaške aktivnosti na območju RS. Dokler te aktivnosti trajajo, je brez naše krivde izključeno vsako nadaljnje dogovarjanje.

5. Predsedstvo RS seznanijo z nastalimi razmerami vsa predsedstva oziroma predsednike republik v dosedANJI SFRJ ter jih pozove, naj obsodijo nasilje JLA proti Sloveniji in da takoj odpokličejo vojaške obveznike in oficirje, državljane iz njihovih republik, ki delujejo v enotah JLA v Sloveniji, ker jim v sedanjih razmerah iz razumljivih razlogov Republika Slovenija ne more več zagotoviti osebne varnosti.

6. Republiški sekretariat za mednarodno sodelovanje seznanijo z razmerami v Sloveniji vlade sosednjih in drugih držav ter vso mednarodno javnost, katero naj tudi pozove, da obsodi nasilje proti Sloveniji.

7. Predsednik skupščine RS seznanijo z nastalimi razmerami v Sloveniji ter z ugotovitvami in sklepi predsedstva RS vodstva vseh v parlamentu zastopanih strank.

8. Predsedstvo predlaga, da se oceni, ali in kdaj sklicati skupščino RS in poslance seznaniti z nastalimi razmerami ter sprejetimi ukrepi.

Predsednik predsedstva Republike Slovenije Milan Kučan.

Predlog je na osnovi sklepov, sprejetih na prejšnjih sejah, in na osnovi poročila obeh ministrov oblikoval Kučan sam. Nanj (če sodimo po spominskih zapisih) ni bilo pripomb, o njem niso glasovali niti ga niso komentirali, molk navzočih pa je Kučan razumel kot potrditev.

Nato so sestavili sporočilo za javnost,²⁵ v katerem je pisalo, da je predsedstvo ob 7. uri zjutraj ocenilo razmere v Republiki Sloveniji po nočnih premikih oklepni enot JLA z Vrhnike proti letališču Brnik in iz nekaterih krajev Hrvaške proti Sloveniji in da je predsednik IS skupščine RS Lojze Peterle med sejo prejel telegram 5. vojaškega območja, v katerem je rečeno, da bo vojska brezpogojno

25 Arhiv predsednika RS, Sporočilo za javnost predsedstva RS, 27. 6. 1991. Glej tudi: Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije*.

izvršila nalogo prevzema vseh mejnih prehodov in zavarovanja državne meje, ki ji jo je včeraj ponoči s sprejetimi sklepi naložil zvezni IS, ter da bo pri tem zlomila vsak odpor in postopala po pravilih vojne uporabe enot. Predsedstvo je ocenilo, da pomenijo premiki enot JLA, sporočilo 5. vojaškega območja in nasilnost ter brezobzirnost posega jugoslovanske vojske agresijo na samostojno in suvereno Republiko Slovenijo ter poskus njene trajne okupacije. V nadaljevanju sporočila so zapisali, da bo Slovenija na to agresijo odgovorila z uporabo vseh sredstev, ki jih ima na voljo, da zavaruje svojo suverenost: predsedstvo RS je ukazalo TO Slovenije, da, če bo potrebno, tudi z orožjem zaščiti objekte in komunikacije, ki so osnovnega pomena za življenje ljudi v Republiki Sloveniji in za zavarovanje njene suverenosti.

Predsedstvo RS je v sporočilu pozvalo vse Slovence in državljane Republike Slovenije, oficirje v JLA in vojake na služenju vojaškega roka, naj zavrnejo sodelovanje v agresivnih dejanjih proti lastni državi in lastnemu narodu; pozvalo je tudi pripadnike drugih narodov in narodnosti, državljane drugih jugoslovanskih republik, naj ne sodelujejo v nasilnih dejanjih, ki so nezakonita tudi po pravnem redu SFRJ in ki lahko po nepotrebnem privedejo do človeških žrtev, saj jim v takih razmerah Republika Slovenija žal ne more več zagotavljati varnosti. Organi RS zahtevajo od jugoslovanske vlade, da zaustavi vse aktivnosti Jugoslovanske armade v Sloveniji. Republika Slovenija je sklenila takoj odpoklicati vse svoje predstavnike v zveznih organih. Dokler agresija ni ustavljena, pravi sporočilo, tudi ni mogoče dogovarjanje o razrešitvi vseh vprašanj, ki so ostala odprta po razdružitvi RS s SFRJ in ki smo jih želeli reševati mirno in sporazumno.

Predsedstvo RS je v sporočilu pozvalo tudi predsednike in predsedstva vseh drugih jugoslovanskih republik, naj obsodijo agresijo vojske proti Sloveniji in pozovejo svoje državljane, pripadnike JLA, naj v njej ne sodelujejo. Zapisalo je tudi, da je Slovenija prisiljena preklicati svojo ponudbo za nadaljevanje pogovorov o oblikovanju skupnosti suverenih držav na ozemlju dosedanje SFRJ, dokler se agresija ne zaustavi. In dodalo, da so organi RS sosednje in druge evropske države ter svetovno javnost že obvestili o agresiji.

Po odločitvi slovenskega vodstva je poveljnik TO Janez Slapar izdal ukaz, da je treba »z odločnim bojevanjem, s težiščem na dejstvom po oklepni enotah in drugih sredstvih tehnike zagotoviti realizacijo načrtovanih nalog. Z uporabo razpoložljivih sredstev zagotoviti varovanje objektov, meje in komunikacij. Preprečiti manevre enotam JA.«²⁶

V drugem (popoldanskem) delu se je bilo sprejeto naslednje besedilo:²⁷

²⁶ Janša, *Premiki*, str. 167.

²⁷ Arhiv predsednika RS, Ugotovitve in sklepi 44. seje predsedstva RS, 27. 6. 1991 (velja kot zapisnik drugega dela seje). Glej tudi: Repe, *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije*.

»Predsedstvo RS se je na popoldanskem delu 44. seje, katere so se udeležili tudi predsednik skupščine RS France Bučar, predsednik IS skupščine RS Lojze Peterle, član predsedstva SFRJ Janez Drnovšek, republiški sekretarji: Rupel, Bavčar, Janša in Kacin, v. d. načelnika republiškega štaba TO Janez Slapar in poveljnik civilne zaščite Miran Bogataj, seznanilo z najnovejšimi dogodki in razmerami v Sloveniji ter ugotovilo, da JLA stopnjuje svoje aktivnosti in pritisk na Slovenijo, pri čemer brezobzirno uničuje materialna sredstva in druge dobrine in ogroža življenja ljudi. Predsedstvo je ugotovilo, da se zaradi takega ravnanja JLA tudi v tujini, zlasti še v Nemčiji, krepí javno mnenje proti uporabi vojaške sile v Sloveniji, kot tudi pritisk na domače organe za spremembo njihove uradne politike.

Na podlagi take ocene in predvidenega razvoja dogodkov je predsedstvo sprejelo naslednje sklepe:

1. Glede ponudbe predsednika jugoslovanske vlade Anteja Markovića za pogovore s predstavniki legalnih in legitimnih organov Republike Slovenije predsedstvo vztraja na odločitvi, da so pogovori mogoči, vendar le pod pogojem, da se pred tem ustavijo vse vojaške aktivnosti na ozemlju Republike Slovenije in da se vojska vrne v vojašnice. Pri tem pa seveda ne pride v poštev pogovor o moratoriju na sprejete ustavne in druge akte Republike Slovenije. Predsedstvo tudi poudarja, da dokler jugoslovanska vlada ne odpre slovenskih letališč, pogovori niso možni nikjer drugje kot v Sloveniji.

2. Glede sodelovanja podpredsednika in članov jugoslovanske vlade iz Slovenije na današnji seji te vlade je bilo sklenjeno, naj zahtevajo, da se jugoslovanska vlada jasno opredeli do vprašanja, ali je aktivnost JLA v Sloveniji v skladu s sklepi jugoslovanske vlade z dne 25. 6. 1991. V kolikor jugoslovanska vlada sklene, da so te aktivnosti v skladu z omenjenimi sklepi, naj podpredsednik in člani te vlade iz Slovenije odstopijo.

3. Predsedstvo RS podpira predlog republiškega sekretarja za mednarodno sodelovanje, naj se predstavniki zveznega sekretariata za zunanje zadeve vrnejo v Beograd in nadaljujejo svojo aktivnost pri seznanjanju tujih diplomatskih predstavnikov z razmerami v Sloveniji.

Na seji so bili dogovorjeni tudi nekateri nastopi predsednika in članov predsedstva na TV in radiu. Prav tako je bilo dogovorjeno, da bo prihodnja seja predsedstva 28. 6. 1991 ob 8. uri, seveda v kolikor bo razvoj dogodkov to dopuščal.

Predsednik predsedstva Republike Slovenije Milan Kučan«

Do notranjega konflikta zaradi »bonapartizma« je v času osamosvojitve najbolj izrazito prišlo v času kratkotrajne Kučanove odsotnosti v Beljaku na pogovorih z nemškim zunanjim ministrom Genscherjem. Kučan je v pogovoru dejal: »Predsedstvo je bilo kolektivni vrhovni poveljnik vojske, znan je tisti primer, ko sem bil jaz v Beljaku z Genscherjem, pa so ju drugi člani predsedstva

in Bučar zaman čakali. Takrat je Bučar rekel: »Dovolj imam tega bonapartizma! In je hotel zapustiti sejo, na kateri so ju čakali. (Bučar je večkrat uporabljal izraz tudi »mala napoleončka«, op. p.) Predsedstvo je stvari vodilo tako, da se stvar opravi brez vojne, in ko je do vojne prišlo, da se dela na miru in ne na nadaljevanju in stopnjevanju vojne. Zato so bila pogajanja v Zagrebu, še prej pa Genscher in potem Brioni. Zaradi tega velikega nezaupanja sem moral praktično o vsaki stvari poročati skupščini. Predsedstvo je moralo verificirati vsa svoja dejanja v skupščini.«²⁸ Matjaž Kmecl dodaja: »Bilo je ogromno neke prestižnosti med temi mladimi fanti, komaj adolescenti, ki so imeli vso oblast v rokah in so jim dovolili vse sorte. Po moje se je Zlobec zameril prav s tem, ko je kot Kučanov namestnik (Kučan je bil v Beljaku na pogovorih z Genscherjem), želel jutranje poročilo o tem, kakšno je stanje. To bi bilo normalno za eno instanco, ki naj bi veljala za vrhovnega komandanta, sploh v vojni. Ampak on se jim je zameril in potem je bilo vse narobe. V bistvu je pri njih veljal vzorec: Ni zmagovalcev brez tega, da ni na strani armade padlih. Znana je tista zgodba s helikopterjem v Rožni dolini. Spomnim se tudi, ne bom rekel, kdo je bil, ko je šel na primorsko stran in jih nadrl, zakaj jih je tako malo padlo. Hoteli so imeti žrtve, hoteli so imeti padle. Posebno poglavje je osvojitve obveščevalnega centra JLA na Šišenskem hribu. Potem sta prišla Janša in Bavčar in sta rekla: Vse vemo, vse je gor zapisano, Oman, bi ti lahko rekla, kaj se je tvoja žena s kurami pogovarjala, ko jih je zjutraj futrala. In v tem stilu naprej. Smo rekli: prinesita te podatke. Nikoli nič nista prinesla. To je Mačkov sistem, držati ljudi v šahu, da ne vedo, kaj imaš o njih.«²⁹ In Ciril Zlobec: »V enem od spopadov z Janšo sem rekel: Boš imel spomenik, ampak za pametne Slovence boš ena največjih nesreč! Je na vsakem sestanku nastopal kot zmagovalec, vojak, general, čeprav brez vojaških činov. Že takrat je zmanjševal vlogo policije in pretiraval z vlogo teritorialne obrambe, ki je bila mobilizirana na vrat na nos. Blazno si je želel spopadov. Zato je tudi prišlo do tistega konflikta v Cankarjevem domu, ko ni bilo Kučana. Sem mu rekel: Ti hočeš iz vojne narediti osebno slavo, ne pa objektivno braniti Slovenijo.«³⁰

Še zlasti so bila pomembna pogajanja na Brionih in nato zelo negotovo sprejemanje Brionske deklaracije. Če ne bi bila s Kučanom na Brionih tudi Peterle in Bučar, je vprašanje, ali bi jo politični vrh in nato parlament sploh potrdila.³¹ Celotno predsedstvo se je močno angažiralo pri prepričevanju strankarskih veljakov, enega prvih sestankov je vodil Plut, ki so ga žolčne negativne reakcije kar precej pretresle. Med bolj sočnimi, a manj usodnimi so bili Vitomir Gros in

28 Intervju pisca z Milanom Kučanom, 8. 8. 2008.

29 Intervju z Matjažem Kmeclom, 14. 10. 2009.

30 Intervju pisca s Cirilom Zlobcem, 17. 2. 2009 in gradiva iz osebne arhiva, ki jih je posredoval piscu.

Glej tudi: Zlobec, *Lepo je biti Slovenec, ni pa lahko*.

31 Več o tem: Repe, *Jutri je nov dan*.

njegovi liberalci, ki so Brionsko deklaracijo v parlamentu označili za »sramotno kapitulacijo«, ki »Slovenijo obravnava kot cestnega razbojnika«, Gros pa je za Delo izjavil: »Zame je to kapitulacija. To so nam zakuhali komunisti. Za kapitulacijo je odgovoren Kučan. Vedno se je govorilo, kako dobro se znajo pogajati. Zdaj pa se je pokazalo, da še solate ne znajo prodajati.«³²

Predsedstvo je v socialno hudih časih, primerljivih z današnjimi, opravilo tudi številne na videz drobne, a pomembne zadeve z različnih družbenih področij, ki so jih neformalno pokrivali člani: od kulture in šolstva do sociale. Bilo je blažilec močnih političnih tenzij v prelomnih trenutkih. V novodobnem zgodovinskem, včasih tudi zgodovinarskem zaslugarstvu je njegova vloga ostala zanemarjena in podcenjena. Deloma tudi zato, ker se njegovi člani niso znali postaviti zase. Naj pri sedanji inflaciji veteranskih organizacij omenim, da so bili sprva pri zakonu o veteranih celo prezrti in je to zakonodajalec nekako »flikal« naknadno. Vsi člani predsedstva so se po predčasnem izteku mandata vrnili k svojemu delu: Oman k tako ljubim mu kravam in kmetovanju, Plut k profesuri in ekologiji, Kmecl k pisateljevanju in vrtnicam, Zlobec k poeziji, a se zaradi partizanstva in stalnega oponiranja Janši v razširjenem predsedstvu od funkcije ni mogel posloviti v miru, saj je bil izbran za prvo tarčo poosamosvojitvenih obračunavanj. Politično kariero je kot prvi predsednik republike Slovenije nadaljeval le Milan Kučan. A so tudi njemu privilegije po izteku mandata odmerili zelo na kratko, časovno omejeno in neprimerljivo s predsedniki bližnjih oz. primerljivih držav, kar bo sicer krepko udarilo tudi vse prihodnje bivše predsednike, če zakon ne bo spremenjen. A tudi to že sodi na področje psihosocialnih lastnosti Slovencev in njihovega odnosa do državnosti, ki so jo bojda željno pričakovali in se zanjo borili tisočletje in več. Naj končam z naslednjo ilustrativno anekdoto: ko so pred novim letom 2011 v nekem tedniku delali prispevek o t. i. »rdečih Murglah«, je novinar poklical Kučana in ga vprašal, kdo mu kida sneg. Odgovor je bil: »Bivši predsednik.« Pa seveda novinar ni bil zadovoljen z odgovorom in je vrtal dalje: »Ja kdo vam ga je pa, ko ste bili predsednik?« Odgovor je bil: »Oh, tedaj pa predsednik.«³³

32 Košir, Pečauer, Stojanov, *Slovenija od vojne do priznanja*, str. 12

33 Izjava Milana Kučana piscu, januar 2011.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije
Arhiv predsedstva SRS in RS
Arhiv predsednika Republike Slovenije
Urad predsednika republike
Osebni arhiv Cirila Zlobca
Osebni arhiv Milana Kučana
Osebni arhiv Marjana Šiftarja
Osebni arhiv pisca

Literatura

- Dolar, France Martin. *Resnici na ljubo*. Ljubljana : Družina 1998.
- Drnovšek, Janez. *Moja resnica*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1996.
- Hribar, Spomenka. Nov začetek. *Demokracija*, št. 26, 10. 7. 1990, str. 1.
- Izjava predsedstva Socialistične republike Slovenije o narodni in državljanski umiritvi z dne 5. marca 1990. *Delo*, 6. 3. 1990.
- Janša, Janez. *Premiki: nastajanje in obramba slovenske države 1988–1992*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1992.
- Kolšek, Konrad. *Spomini na začetek oboroženega spopada v Jugoslaviji*. Maribor : Obzorja, 2001.
- Košir, Darijan, Pečauer, Marko, Stojanov, Veso. *Slovenija od vojne do priznanja*. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1992.
- Oman, Ivan. Pota in križpotja slovenske pomladi, podlistek, 13. nadaljevanje. *Slovenec*, 7. 12. 1992, str. 9.
- Repe, Božo. *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana : Modrijan, 2002.
- Repe, Božo. »*Liberalizem*« v Sloveniji. Ljubljana : Borec, 1991.
- Repe, Božo. *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije. Del 1, Opozicija in oblast*. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije (Viri; št. 17), 2002.
- Repe, Božo. *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije. Del 2, Slovenci in federacija*. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije (Viri; št. 18), 2003.
- Repe, Božo. *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije. Del 3, Osamosvojitvev in mednarodno priznanje*. Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije (Viri; št. 19), 2004.

Tasić, Predrag. *Kako sam branio Antu Markovića*. Skopje : »Mugri 21«, 1993.

Ustava SFRJ in SRS iz leta 1963. Ljubljana : Uradni list SRS, 1963.

Ustava SFRJ iz leta 1974. Ljubljana : Center za samoupravno normativno dejavnost, Dopisna delavska univerza, 1974. (Glej tudi: *Uradni list SFRJ*, št. 9, 21. februar 1974.)

Ustava SRS iz leta 1974. Ljubljana : Center za samoupravno normativno dejavnost, Dopisna delavska univerza, 1974. (Glej tudi: *Uradni list SRS*, št. 6, 28. februar 1974.)

Zlobec, Ciril. *Lepo je biti Slovenec, ni pa lahko*. Ljubljana : Mihelač, 1992.

Intervjuji

Intervju pisca z Matjažem Kmeclom, 14. 10. 2009.

Intervju pisca z Milanom Kučanom, 8. 8. 2008.

Intervju pisca z Ivanom Omanom, 13. 2. 2009.

Intervju z Dušanom Plutom, 9. 7. 2009 in odgovori na vprašanja pisca po elektronski pošti.

Intervju pisca z Marjanom Šiftarjem (prvi del), 29. 1. 2008.

Intervju pisca z Janezom Stanovnikom, (prvi del, 18. 12. 2009, in drugi del, 10. 3. 2011).

Intervju pisca s Cirilom Zlobcem, 17. 2. 2009.